

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2026. № 4.
ISSN 2307-2105

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.4.150>

УДК 336.14:352

Н. В. Проць,

к. е. н., доцент кафедри фінансів,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9483-8987>

В. І. Проць,

доктор філософії, старший викладач кафедри фінансів,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9262-267X>

Т. А. Костенюк,

здобувач ступеня доктора філософії,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7781-6410>

**ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТИ СИСТЕМИ
МІЖБЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ФІСКАЛЬНИХ
ДИСБАЛАНСІВ**

N. Prots,

*PhD in Economic sciences, Associate Professor Finance,
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

V. Prots,

*PhD, Senior Lecturer of the Department of Finance,
Lesya Ukrainka Volyn National University,*

T. Kosteniuk,

Postgraduate student, Lesya Ukrainka Volyn National University,

FINANCIAL LEVERS AND INTERBUDGETARY REGULATION SYSTEM INSTRUMENTS IN THE CONTEXT OF FISCAL IMBALANCES

Стаття присвячена проблемам фінансового вирівнювання та міжбюджетного регулювання. Досліджено важелі та інструменти міжбюджетного регулювання міжнародної практики та виокремлено підходи до фінансового вирівнювання фіскальних дисбалансів у зарубіжних країнах, які при розрахунку трансфертів враховують: 1) потреби у видатках та фінансові можливості; 2) фінансові можливості; 3) потреби у видатках; 4) обсяг трансфертів у рівних частинах на душу населення, при цьому не враховується різниця видаткових потреб та дохідної спроможності. Важливо, щоб система фінансового вирівнювання була простою, безумовною, передбачуваною та справедливою. При цьому місцеві бюджети з аналогічним рівнем видаткових потреб, але з різною фінансовою спроможністю отримували такі трансферти, що забезпечать населення однаковими послугами. Запропоновано, для удосконалення системи міжбюджетного регулювання необхідно: розширити перелік закріплених загальнодержавних податків та враховувати ці податки при визначенні індексу податкоспроможності; розробити стратегію міжбюджетного регулювання у повоєнний період та доповнити механізм фінансового вирівнювання важелями, які б дали можливість враховувати рівні фінансової

спроможності територіальних громад, насамперед прифронтових територій.

In wartime, the need for interbudgetary regulation is determined by objective differences in financial capacity and the ability to meet the diverse local needs of residents of individual territories, especially territorial communities in the frontline zone. The concentration of power at the state level and the increase in state budget revenues and expenditures indicate the centralization of budget resources and, at the same time, the weakness of the financial base of local governments. In such conditions, research on the problems of interbudgetary regulation and financial equalization of the capacity of territorial communities becomes particularly relevant.

Financial levers and instruments for financial equalization of local budgets should be distributed in the following areas: instruments for influencing local budget revenues, instruments for financing social programs, education, infrastructure, instruments for developing and financing local budgets. The main levers of the current practice of horizontal financial equalization and interbudgetary regulation are the tax capacity index, which takes into account only two taxes and does not take into account other national taxes at all. In international practice, various approaches are used to financial equalization of fiscal imbalances, which take into account the following when calculating transfers: 1) expenditure needs and financial capabilities; 2) financial capabilities; 3) expenditure needs; 4) the volume of transfers in equal parts per capita, while not taking into account the difference between expenditure needs and income capacity. It is important that the financial equalization system be simple, unconditional, predictable, and fair. At the same time, local budgets with similar levels of expenditure needs but different financial capacities received transfers that would provide the population with the same services at the same tax rates.

In order to improve the instruments and levers of the interbudgetary regulation system, it is necessary to: develop an algorithm for financial

equalization for local community budgets depending on the size of the population; expand the list of fixed national taxes and take these taxes into account when determining the tax capacity index; develop a strategy for interbudgetary regulation in the post-war period and supplement the financial equalization mechanism with levers that would make it possible to take into account the financial capacity of local communities, primarily frontline territories.

Ключові слова: *фіскальні дисбаланси, міжбюджетні трансферти, міжбюджетне регулювання, фінансові важелі, фінансові інструменти, фінансове вирівнювання, місцеві бюджети, фінансова спроможність, територіальні громади, фінансові ресурси, фінансовий механізм.*

Keywords: *fiscal imbalances, interbudgetary transfers, interbudgetary regulation, financial levers, financial instruments, financial equalization, local budgets, financial capacity, territorial communities, financial resources, financial mechanism.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Міжбюджетні відносини відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад, фінансуванні програм соціально-економічного розвитку регіонів, ліквідації фіскальних дисбалансів та диспропорцій регіонального розвитку. Міжбюджетні взаємовідносини функціонують на всіх етапах бюджетного процесу та забезпечують рух бюджетних ресурсів в межах бюджетної системи України побудованої з врахуванням адміністративно-територіального устрою та розмежування повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування. В умовах війни потреба міжбюджетного регулювання зумовлюється об'єктивними розбіжностями у фінансовій спроможності та можливості задоволення різноманітних місцевих потреб жителів окремих територій, особливо територіальних громад прифронтової зони. Зосередження владних

повноважень на державному рівні та збільшення доходів і видатків державного бюджету свідчить про централізацію та нераціональний розподіл бюджетних ресурсів і водночас слабкість фінансової бази органів місцевого самоврядування. За таких умов дослідження проблем міжбюджетного регулювання та фінансового вирівнювання спроможності територіальних громад набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних основ міжбюджетного регулювання у системі фінансово-економічних відносин, фінансового вирівнювання, фінансового забезпечення територіальних громад та проблематики фіскальних можливостей забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку місцевого самоврядування відображено, в працях В.Бодрова [1], Г.Возняк [2], О.Гончаренко [3], Т.Канєва [4], М.Карліна [5], В.Кравченко [6], О.Кириленко [7], І.Луїної [8], В. Опарна [9], А. Пелехатого [10], І. Сторонянської [10].

Мета статті. Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні засади системи міжбюджетного регулювання, визначити та систематизувати фінансові важелі та інструменти фінансового вирівнювання місцевих бюджетів в умовах фіскальних дисбалансів. Відповідно до мети поставлено такі завдання: а) розкрити суть поняття «міжбюджетного регулювання»; б) виокремити та систематизувати фінансові важелі та інструменти фінансового вирівнювання; в) визначити напрями удосконалення механізму міжбюджетного регулювання. В процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема методи: системного підходу та абстракції для дослідження сутності міжбюджетного регулювання; ретроспективного аналізу – для дослідження етапів становлення та розвитку системи фінансового вирівнювання; методи аналізу та синтезу для проведення аналізу міжбюджетного регулювання; метод порівняння для розробки пропозицій щодо удосконалення фінансового вирівнювання з використанням досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим завданням бюджетної та регіональної політики держави є ліквідація диспропорцій рівнів соціально-економічного розвитку територій та подолання фіскальних дисбалансів місцевих бюджетів через формування механізму гармонізованої системи фінансового вирівнювання територіальних громад. Одним із основних джерел фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та фінансування сталого розвитку є бюджет територіальної громади. Потребу у фінансовому вирівнюванні визначають потенційні можливості фінансового забезпечення реалізації регіональних програм та закладів соціокультурної сфери комунальної власності. У межах кожної територіальної громади завжди присутні об'єктивні розбіжності фіскального потенціалу у формуванні дохідної бази бюджетів. Величину фіскального потенціалу території визначає: 1) економічний розвиток (рівень економічної активності в громадах прямо впливає на надходження до місцевих бюджетів – громади з розвиненішим бізнесом і виробництвом мають більші доходи); 2) демографічні особливості (густота населення, депопуляція населення); 3) виробничий потенціал (обсяг виробництва та кількість суб'єктів господарювання мають значний вплив на надходження фіскальний потенціал); 4) розвиненість інфраструктури (громади, які мають кращу інфраструктуру мають більшу привабливість для інвесторів); 5) трудовий та кадровий потенціал забезпечує ефективність управління фінансами, проектами, грантами. Дисбаланси фіскального потенціалу територіальних громад та відмінності їх соціально-економічного розвитку визначають необхідність впровадження системи фінансового вирівнювання та міжбюджетного регулювання.

Міжбюджетне регулювання є основним методом бюджетного механізму, який забезпечує єдність бюджетної системи та взаємодію бюджетів усіх рівнів. Метою функціонування системи міжбюджетного регулювання та фінансового вирівнювання є забезпечення сталого розвитку

територіальних громад. Дискусійним є визначення дефініцій «міжбюджетне регулювання» та «міжбюджетні відносини». У Бюджетному кодексі України закріплено трактування поняття міжбюджетні відносини як «відносин між державою, Автономної Республіки Крим і територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України [11]. Під терміном «міжбюджетні відносини» В. Кравченко розуміє форму взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, а також між місцевими бюджетами та Державним бюджетом України, що є головним елементом системи міжурядових фінансових відносин [6, с.257]. О. Кириленко визначає міжбюджетні відносини як розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи, проведене відповідно до розподілу повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування [7, с.253]. І.Луніна, узагальнюючи дослідження необхідності реформування міжбюджетних відносин, зазначила, що «розв'язання проблеми в Україні базується на розумінні сутності міжбюджетних відносин як відносин щодо забезпечення бюджетів різного рівня фінансовими ресурсами [8, с.57]. На нашу думку, міжбюджетні відносини – це система відносин між органами державної влади та органами місцевого самоврядування пов'язана з перерозподілом бюджетних ресурсів задля вирівнювання податкової спроможності та запобігання фіскальних дисбалансів адміністративно територіальних одиниць.

Центральне місце у міжбюджетних відносинах належить процедурам бюджетного регулювання. Міжбюджетне регулювання є складовою частиною міжбюджетних відносин, забезпечує збалансування та перерозподіл бюджетних ресурсів з використанням фінансових інструментів, таких як дотації та субвенції. Сутність міжбюджетного регулювання полягає у визначенні механізмів фінансового вирівнювання, розподілу міжбюджетних трансфертів і встановленні правил взаємодії між бюджетами

різних рівнів. На регіональному рівні бюджетне регулювання призначене для досягнення збалансованості місцевих бюджетів, тобто забезпечує реалізацію тактичних завдань управління державними фінансами [9, с.35 –36].

На думку О.В. Гончаренко, система міжбюджетного регулювання має відповідати таким принципам: розмежування повноважень та відповідних доходів і видатків між місцевими бюджетами; поєднання державних та місцевих інтересів населення територіальних громад; зменшення зустрічних перерахунків фінансових ресурсів між місцевими бюджетами; стабільність міжбюджетних відносин між місцевими бюджетами; рівноправність міжбюджетних відносин; пріоритет закріплення за місцевими бюджетами доходів перед наданням їм фінансової допомоги; контроль держави за витрачанням коштів фінансової допомоги місцевим бюджетам [3, с.24].

Метою функціонування механізму міжбюджетного регулювання є розподіл фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи для забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених чинним законодавством за відповідними бюджетами та фінансових ресурсів (коштів), які мають забезпечувати їх виконання та фінансове вирівнювання місцевих бюджетів. У колективній монографії «Регулювання міжбюджетних відносин: Україна і європейський досвід» за ред. В.Г. Бодрова зазначено, що «під фінансовим вирівнюванням слід розуміти приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною та функціональною класифікацією) із гарантованим державою мінімальним рівнем соціальних послуг на душу населення, ліквідацію значних диспропорцій у здійсненні видатків щодо окремих територій» [1]. Реалізація механізму фінансового вирівнювання здійснюється через фінансові важелі та інструменти планування, регулювання, контролю, розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів для досягнення пріоритетів бюджетної та державної регіональної політики сталого розвитку. Фінансові важелі та інструменти фінансового вирівнювання місцевих бюджетів доцільно розподілити за такими напрямками: інструменти впливу на доходи місцевих бюджетів, інструменти

фінансування соціальних програм, освіти, інфраструктури, інструменти розвитку та фінансування місцевих бюджетів (табл. 1).

Таблиця 1. Фінансові важелі та інструменти фінансового вирівнювання та міжбюджетного регулювання

Інструменти		Важелі	
Інструменти впливу на доходи місцевих бюджетів			
Закріплені (загальнодержавні податки)	– нормативи відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків; – ставки податків та зборів; – штрафи, пеня; – санкції за порушення бюджетного законодавства та рішень представницьких органів влади; – вилучення коштів до бюджету; – встановлення та відміна пільг, податкові канікули; – пільги для окремих категорій громадян, податкові знижки;		
Власні (місцеві податки та збори)			
Інструменти визначення обсягу трансфертів			
Міжбюджетні трансфери дотації (базова, реверсна)		– індекси податкоспроможності відповідного бюджету (податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб); – обсяг надходження податку на прибуток підприємств; – обсяг надходження податку на доходи фізичних осіб;	
субвенції		– фінансові нормативи бюджетної забезпеченості, які спрямовані на зниження соціальної нерівності між різними верствами населення – коригуючі коефіцієнти; – кількість учнів закладів загальної середньої освіти, учнів, які здобувають повну загальну середню освіту в закладах професійної (професійно-технічної) освіти державної та комунальної власності, розрахункова наповнюваність класів; – студентів, які здобувають повну загальну середню освіту в закладах фахової передвищої освіти;	
додаткова дотація	– нормативи розподілу додаткових дотацій на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів для наданих державою податкових пільг		
Інструменти фінансування соціальних програм, освіти, інфраструктури			
Видатки	– фінансові нормативи бюджетної забезпеченості; – норми і нормативи; ліміти; посадові оклади; – розміри державних соціальних гарантій.		
Фонд регіонального розвитку	– критерії розподілу коштів для реалізації середньострокових планів пріоритетних публічних інвестицій регіонів (територіальних громад) між областями, містами Києвом та Севастополем; – 70 % коштів – відповідно до чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні; – 30 % коштів – з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до показника валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу (для регіонів, у яких цей показник менше 75 % середнього показника по Україні).		

Складено авторами

Система міжбюджетного регулювання та фінансового вирівнювання в Україні пройшла певні етапи становлення та розвитку. До прийняття Бюджетного кодексу бюджетне регулювання та фінансове вирівнювання було неефективне і непередбачуване. Фінансове вирівнювання місцевих бюджетів здійснювалося через щорічну зміну нормативів відрахувань від загальнодержавних податків та зборів. Така система стимулювала органи місцевого самоврядування до зниження наявних доходів місцевих бюджетів та завищення видаткових потреб з метою одержання якнайбільшого обсягу міжбюджетних трансфертів. Зміна бюджетного законодавства та міжбюджетна реформа 2001 р. запровадила формульний підхід до обрахунку міжбюджетних трансфертів, з врахуванням як потреби у видатках місцевого бюджету, так і спроможності за доходами; субвенційний механізм фінансування соціальних програм; механізм вирівнювання видаткового потенціалу для гарантування виконання делегованих повноважень органами місцевого самоврядування; розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та виконавчої влади за принципом субсидіарності. Розрахунок міжбюджетних трансфертів здійснювався відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів» від 8 грудня 2010 р. N 1149 якою було затверджено Формулу розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів. За цією методикою у Державному бюджеті України затверджувалась сума дотації вирівнювання (T_i), та субвенції окремо для бюджетів різних рівнів і розраховувалась як різниця між розрахунковим показником обсягу видатків (V_i) та розрахунковим обсягом доходів (кошика доходів), закріплених за відповідними місцевими бюджетами (D_{izak}), розрахованим у порядку, із застосуванням коефіцієнта вирівнювання (a_i) за такою формулою:

$$T_i = a_i (V_i - D_{izak}),$$

де a_i - коефіцієнт вирівнювання, який застосовується до обчисленого за цією Формулою обсягу коштів, що підлягають передачі до державного бюджету, і

має окреме значення для відповідних місцевих бюджетів у межах від 0,6 до 1,1 [12]. Обсяг кошика доходів відповідного бюджету враховував індекс відносної податкоспроможності бюджету міста чи району на основі даних про фактичне виконання відповідного бюджету за три останні бюджетні періоди. Таким чином визначалися громади донори та реципієнти. За позитивного значення фінансово неспроможні територіальні громади отримували кошти з державного бюджету, за негативного значення даного показника передавали кошти до державного бюджету. Однак, такий підхід перерозподілу доходів не забезпечував достатнього вирівнювання як витрат місцевих бюджетів із розрахунку на душу населення, так і рівня забезпечення мешканців різних регіонів країни суспільними благами і послугами. Така система вертикального фінансового вирівнювання недостатньо стимулювала місцеву владу до нарощення власної ресурсної бази, позаяк відбувалося посилення залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету [2, с.19]. Так, у 2015 р. на зміну системі збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів впроваджено систему горизонтального фінансового вирівнювання податкоспроможності територій за двома податками залежно від рівня надходжень на одного жителя [15]. Відповідно почався новий етап розвитку міжбюджетного регулювання та фінансового вирівнювання. Законами України № 80-VIII „Про Державний бюджет України на 2015 рік, № 79-VIII „Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин, № 71-VIII „Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи. Запроваджено новий підхід урегулювання міжбюджетних відносин та визначення міжбюджетних трансфертів через вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів.

Основними параметрами діючої системи горизонтального фінансового вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів є: кількість населення; обсяг надходження податку на прибуток підприємств (для обласних бюджетів) та податку на доходи фізичних осіб (для обласних

бюджетів та бюджетів територіальних громад), за останній звітний бюджетний період; індекси податкоспроможності відповідного бюджету. Загалом під індексом податкоспроможності відповідної адміністративно-територіальної одиниці прийнято розуміти коефіцієнт, що показує рівень зазначеної характеристики місцевого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником по всіх бюджетах територіальних одиниць України у розрахунку на одну людину [4]. За Бюджетним кодексом індекс податкоспроможності відповідного бюджету є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності бюджету місцевого самоврядування порівняно з аналогічним середнім показником по всіх бюджетах місцевого самоврядування в Україні (крім бюджетів міст Києва та Севастополя) у розрахунку на одну людину [11]. Отже, загальний індекс податкоспроможності слід визначати за всіма податковими надходженнями відповідного бюджету.

За методикою фінансового вирівнювання в Україні індекс податкоспроможності є основним критерієм визначення базової та реверсної дотацій. Для бюджетів територіальних громад вони визначаються за закріпленим податком на доходи фізичних осіб у розмірі 60 % та для обласних бюджетів за двома закріпленими податками – податку на доходи фізичних осіб у розмірі 60 % та податку на прибуток у розмірі 10 %. За умови, якщо значення індексу податкоспроможності знаходиться в межах 0,9-1,1 – вирівнювання не здійснюється; якщо менше 0,9 – базова дотація надається в обсязі 80 % суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету рівню 0,9; якщо більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного бюджету в обсязі 50 % суми, що перевищує значення 1,1 такого індексу. Протягом 2023-2025 р. для розрахунку індексу податкоспроможності на плановий період враховувались показники наведені в таблиці 2. На 2026 р., у зв'язку з підвищенням основних соціальних гарантій та заробітної плати для працівників соціокультурної

сфери, прогнозується суттєве зростання податку на доходи фізичних осіб, майже на 50 млрд. грн.

Таблиця 2. Параметри для розрахунку базової та реверсної дотації на 2024-2026 рр.*

Показник	2024 р.	2025 р.	2026 р.
Кількість осіб, які зареєстрували своє місце проживання	34,5 млн осіб	32,2 млн осіб	28,7 млн осіб
Кількість зареєстрованих ВПО	39,7 тис. осіб	3,8 млн осіб	3,7 млн осіб
Очікувані надходження до обласних бюджетів, млн. грн			
Податку на доходи фізичних осіб,	33 355,3	36 869,8	49 203,5
Податку на прибуток підприємств,	6 200,0	7 696,6	6 677,1
Очікувані надходження до бюджетів територіальних громад, млн. грн			
Податку на доходи фізичних осіб	134 018,1	145 640,8	195 605,1

Складено [13].

* без урахування показників за бюджетом міста Києва та бюджетами територіальних громад, території яких тимчасово окуповано

З урахуванням параметрів зазначених у таблиці 2 та умов надання дотації згідно Бюджетного кодексу, Міністерством фінансів України визначено обсяг базової та реверсної дотації на 2026 рік, які наведено у таблиці 3.

Таблиця 3. Середній рівень надходжень на 1 жителя для розрахунку дотації на 2026 р.

Вид бюджету	Обсяг податку	Значення показника для отримання дотації	
		базової, менше 0,9	реверсної, більше 1,1
територіальних громад	податку на доходи фізичних осіб		
	6049,99 грн	5444,99 грн	6654,99 грн
обласні	податку на доходи фізичних осіб		
	1521,85 грн	1369,66 грн	1674,03 грн
	податку на прибуток підприємств		
	206,52 грн	185,87 грн	227,17 грн

Складено [13].

У 2026 р. з державного бюджету, базову дотацію отримають 1040 місцевих бюджетів, (18 обласних бюджетів та 1022 бюджети територіальних громад) її обсяг становитиме 33307,6 млн. грн, реверсну дотацію

перераховуватимуть 185 місцевих бюджетів (4 обласних та 181 бюджетів територіальних громад) загальним обсягом 20578,5 млн. грн [13]. Для 111 бюджетів місцевого самоврядування тимчасово окупованих територій, як виняток з положень ст. 99 Бюджетного кодексу України, горизонтальне вирівнювання податкоспроможності не здійснюватиметься. За такої моделі фінансового вирівнювання більшість органів місцевого самоврядування покладаються на допомогу з держбюджету і самостійно неспроможні забезпечити розвиток власних територій. Окрім того, фінансування державних соціальних гарантій, освітніх послуг загальноосвітніми навчальними закладами; медичного обслуговування населення та державних програм з охорони здоров'я; соціального захисту окремих категорій громадян, здійснюються через субвенційний механізм.

Поєднання важелів формування та розподілу міжбюджетних трансфертів у зарубіжних країнах різне. В міжнародній практиці використовують різні підходи до фінансового вирівнювання фіскальних дисбалансів, які при розрахунку трансфертів враховують: 1) потреби у видатках та фінансові можливості; 2) фінансові можливості; 3) потреби у видатках; 4) обсяг трансфертів у рівних частинах на душу населення, при цьому не враховується різниця у видаткових потребах та доходній спроможності [14]. Важливо, щоб система фінансового вирівнювання була простою, безумовною, передбачуваною та справедливою. При цьому місцеві бюджети з аналогічним рівнем видаткових потреб, але з різною фінансовою спроможністю отримували такі трансферти, що забезпечать населення однаковими послугами при однакових ставках податків.

Фінансові важелі та інструменти у поєднанні з методами та підходами визначають елементи структури механізму фінансового вирівнювання та забезпечують функцію регулювання обсягу бюджетних ресурсів на певних територіях. Фінансові важелі системи фінансового вирівнювання коригують обсяг бюджетного фінансування; здійснюють стимулювання, або обмеження впливу на процес формування фінансових ресурсів органів місцевого

самоврядування; використовуються органами влади та місцевого самоврядування для зменшення диспропорцій фінансового забезпечення або компенсації фіскальних дисбалансів між регіонами та територіальними громадами, які виникають в результаті невідповідності між обсягами фінансових ресурсів місцевого рівня влади та обсягами завдань та обов'язків, які на нього покладаються в процесі розподілу компетенції між територіальними одиницями або органами влади різних рівнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Територіальні громади відрізняється нерівномірністю розміщення податкової бази та соціально-економічними умовами бюджетної потреби. Фінансові важелі на місцевому рівні характеризують ступінь впливу бюджетних інструментів на економічні та соціальні показники регіонального розвитку, також вони спрямовані на досягнення рівноваги між бюджетами та пріоритетами сталого розвитку територіальних громад. Загалом, основними важелями діючої практики горизонтального фінансового вирівнювання та міжбюджетного регулювання є індекс податкоспроможності, який враховує лише два податки, і взагалі не враховує інших загальнодержавних податків. З метою удосконалення інструментів та важелів системи міжбюджетного регулювання необхідно: розробити алгоритм фінансового вирівнювання для бюджетів територіальних громад залежно від кількості населення; розширити перелік закріплених загальнодержавних податків та при визначенні індексу податкоспроможності ці податки враховувати; розробити стратегію міжбюджетного регулювання у повоєнний період та доповнити механізм фінансового вирівнювання важелями, які б дали можливість враховувати рівні фінансової спроможності територіальних громад, насамперед прифронтових територій. Дослідження фінансових важелів та інструментів фінансового вирівнювання місцевих бюджетів потребує детального вивчення та удосконалення за такими напрямками: 1) інструменти та важелі впливу на доходи місцевих бюджетів; 2) інструменти та важелі фінансування

соціальних програм, освіти, інфраструктури; 3) інструменти та важелі розвитку та фінансування місцевих бюджетів.

Література

1. Регулювання міжбюджетних відносин: Україна і європейський досвід: Наукова монографія/Заред. В.Г.Бодрова. К.: Вид-но. НАДУ, 2006. 296 с.
2. Возняк Г.В. Особливості міжбюджетних відносин в контексті досягнення фінансової спроможності територіальних громад. *Світ фінансів*. 2 (51).2017. С. 19.
3. Гончаренко О. В. Міжбюджетні відносини на місцевому рівні в Україні. Монографія. Київ. Алерта, 2013. 222 с.
4. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин : монографія / Т. В. Канєва. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
5. Фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування: концептуалізація, практика та пріоритети: монографія/ Карлін М.І., Проць В.І., Проць Н.В. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2023. 250с.
6. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України. Київ, Т-во «Знання», 1999. 487 с.
7. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). НІОС, Київ, 2000. 384 с.
8. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. К.: Наукова думка, 2006. 432 с.
9. Опарін В.М. Домінанти і пріоритети фінансового вирівнювання в Україні. *Фінанси України*. 2015. № 6. С. 29–43
10. Сторонянська І. З, Пелехатий А. О. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: монографія. Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долішнього НАН України», 2014. 190 с.
11. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2010 р. № 1149
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1149-2010-%D0%BF#Text>
13. Закон про Державний бюджет України на 2026 рік URL:
<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3085380>
14. Вишневська Н.В. Бюджетна політика: регіональний аспект: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2007. 244 с.

Reference

1. Bodrov, V.G., (2006), *Rehulivannia mizhbiudzhethnykh vidnosyn: Ukraina i yevropeyskyi dosvid* [Regulation of interbudgetary relations: Ukraine and European experience], Vydavnytstvo. NADU, Kyiv, Ukraine.
2. Vozniak, H.V., (2017), “Features of intergovernmental relations in the context of achieving financial viability of local communities”, *Svit finansiv*, vol. 2, no. 51, pp.19.
3. Honcharenko, O. V., (2013), *Mizhbiudzhethni vidnosyny na mistsevomu rivni v Ukraini* [Interbudgetary relations at the local level in Ukraine], Alerta, Kyiv, Ukraine.
4. Kanieva, T. V., (2021), *Biudzheth u systemi finansovo-ekonomichnykh vidnosyn* [Budget in the system of financial and economic relations], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
5. Karlin M.I., Prots V.I. and Prots N.V., (2023), *Finansove zabezpechennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: kontseptualizatsiia, praktyka ta priorityty* [Financial support for local governments: conceptualization, practice and priorities], Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, Lutsk, Ukraine.
6. Kravchenko, V.I., (1999), *Mistsevi finansy Ukrainy* [Local finances of Ukraine], «Znannia», Kyiv, Ukraine.
7. Kyrylenko, O.P., (2000), *Mistsevi biudzhety Ukrainy (istoriia, teoriia, praktyka)* [Local budgets of Ukraine (history, theory, practice)], Kyiv, Ukraine.

8. Lunina, I. O., (2006), *Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhethnykh vidnosyn* [State finances and reforming interbudgetary relations], Naukova dumka. Kyiv, Ukraine.
9. Oparin, V.M., (2015), “Dominants and priorities of financial equalization in Ukraine”, *Finansy Ukrainy*, vol. 6 , pp. 29-43.
10. Storonianska, I. Z. and Pelekhatyi A. O. (2014), *Finansove zabezpechennia rozvytku silskykh terytorialnykh hromad* [Financial support for the development of rural territorial communities], DU «IRD imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv, Ukraine.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), “Budget Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 15 Febr 2026),
12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution “On some issues of distribution of the volume of intergovernmental transfers”. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1149-2010-%D0%BF>. (Accessed 15 Febr 2026).
13. Verkhovna rada Ukrainy (2026), The Law of Ukraine “On the State Budget of Ukraine for 2026”. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#> (Accessed 15 Febr 2026).
14. Vyshnevskaya, N.V. (2007), *Biudzhethna polityka: rehionalnyi aspekt* [Budgetary policy: regional aspect], Vezha. Lutsk: Ukraine.

Отримано редакцією журналу / Received: 26.03.26

Прорецензовано / Revised: 07.04.26

Дата публікації / Published: 23.04.26